

აქტი მომზადებულია მიხედვით გონიერ

75 42

საქართველოს
მთავრობის
ფონდი 287 1 42

საქართველოს
მთავრობის
ფონდი 287 1 42

დასაბუთების
150.000 6

საქართველოს
მთავრობის
ფონდი 287 1 42

13.

პირველი ლეგალური ბოლშევიკური გაზეთის „ნოვოაა ქიზნის“ 1905 წლის 13 (26) ნოემბრის ნომერში გამოქვეყნდა ვ. ი. ლენინის სტატია „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“. ამ ქვეშარტად კლასიკური ნაშრომში პროლეტარიატის განვითარება ბელადმა, ერთი მხრივ, განსაზღვრა პარტიის საბრძოლო ამოცანები პრესის, საერთოდ მთელი პარტიული ლიტერატურის დარგში, ხოლო მეორე მხრივ, განავითარა მარქსისტული ესთეტიკის უმნიშვნელოვანესი პრინციპები, ჩამოაყალიბა „ყველა საფუძველი, რომელსაც ეყრდნობა ჩვენი საბჭოთა ლიტერატურის განვითარება“ (ა. ქვანოვი).

როგორც ცნობილია, პარტიული ბეჭდვითი სიტყვის საკითხებს ვ. ი. ლენინი ეხება უფრო ადრე დამკვიდრებული და წერალებშიც. მაგრამ სტატიაში „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“ ეს საკითხები განხილულია სპეციალურად და, რაც განსაკუთრებით ნიშანდობლივია, იმ ამოცანების თვალსაზრისით, რომლებიც 1905 წლის რევოლუციის განვითარების შედეგად რუსეთში შექმნილი „სოციალ-დემოკრატიული მუშაობის“ ახალი პირობებიდან გამომდინარეობდნენ. ვ. ი. ლენინი აქ უპირველეს ყოვლისა მიუთითებს იმ განსხვავებას, რომელიც არალეგალურ და ლეგალურ ბეჭდვით სიტყვას შორის არსებობდა. მისი განსაზღვრით მთელი არალეგალური ბეჭდვითი სიტყვა აქამდეც პარტიული იყო. მთელი ლეგალური ბეჭდვითი სიტყვა კი, პარტიულობის აკრძალვის გამო, არაპარტიული გზით ვითარდებოდა, „მაგრამ ამა თუ იმ პარტიისაკენ „მიდრეკილობა“. აუცილებელი იყო მახინჯი კავშირგაბმულობა, არაბორძალური „თანაცხოვრება“, ყალბი შენიღბვა; ერთმანეთში იყო არეული იმ ადამიანთა სიტყვის იმედულობა შეკვეცა, რომელთაც სურდათ გამოეთქვათ პარტიული შეხედულებანი, და იმ პირთა აზრის ნაკლებობა თუ აზრის სიღარიბე, ვინც ამ შეხედულებებამდე ვერ მომწიფებულყო, ვინც, არსებითად, პარტიის კაცი არ იყო“.

ვ. ი. ლენინი ამ დროს უწოდებს „უბოტური სიტყვების, ლიტერატურულა ლაქობის, მონური ენის, იდეური ყმობის წყველ დროს“. პროლეტარიატმა, — განაგრძობს შემდეგ ლენინი, — ბოლო მოუღო ამ უმსგავსოებას, რომლისგანაც სული ეხთვებოდა ყოველივეს, რაც კი რამ ცოცხალი და ახალი იყო რუსეთში. მაგრამ პროლეტარიატმა ჯერჯერობით მხოლოდ საზავეროდ მოუპოვა თავისუფლება რუსეთს... „ასე თუ ისე, რევოლუციის ნახევარი ყველას გვიძღვლებს დაუფრთხლოვანებულად სიყვარულს ახლად მოგვარებას. ლიტერატურა ახლა შეიძლება 9/10-ით „ლეგალურად“ კი პარტიული იყოს. ლიტერატურა პარტიული უნდა გახდეს... სოციალისტურმა პროლეტარიატმა უნდა წამოაყენოს პარტიული ლიტერატურის პრინციპი, განავითაროს ეს პრინციპი და განაზოცილოს იგი რაც შეიძლება სრული და მთლიანი სახით“.

ამ ამოცანის განსაზოცილებლად ვ. ი. ლენინი მოითხოვდა, რომ მთელი პარტიული ლიტერატურის საქმე, „ორგანიზებული, გეგმამეწონილი გაერთიანებული სოციალ-დემოკრატიული პარტიული მუშაობის“ დიდმნიშვნელოვან ნაწილი განეჭირა პარტიული

გადმოსცემენ ხელოვნების კლასობრივ არსს და იმ უკუღმართ ბედს, რომელიც ოფიციალურ ხელოვნებას ხვდა წილად ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში. აქ განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ბრწყინვალე ფორმული რებელი მარქსისტული პრინციპი: „არ შეიძლება საზოგადოებაში ცხოვრობდე და საზოგადოებისაგან თავისუფალი იყო“.

ხელოვნების საერთო კლასობრივი არსის გაშუქება, ხელოვნების „აბსოლუტური თავისუფლების“ ბურჟუაზიული თეორიისა და ბურჟუაზიული ხელოვნების კრიტიკა ვ. ი. ლენინს მოცემული აქვს, როგორც ერთგვარი წინამძღვარი ახალი, რევოლუციური-სოციალისტური ლიტერატურისა და ხელოვნების განვითარების საფუძვლის განსაზღვრისათვის. „ჩვენ, — ვკითხულობთ სტატიაში, — სოციალისტები, ვამხელთ ამ ფარსევლობას, ვგლეჯთ ყალბ აბრებს, — არა იმიტომ, რომ ხელში შეგვრჩეს არაკლასობრივი ლიტერატურა და ხელოვნება (ეს შესაძლებელი იქნება მხოლოდ სოციალისტურ უკლასო საზოგადოებაში), არამედ იმიტომ, რომ ფარსევლურად თავისუფალ, ნამდვილად კი ბურჟუაზიასთან დაკავშირებულ ლიტერატურას დავუპირისპირით ნამდვილად თავისუფალი, პროლეტარიატთან აშკარად დაკავშირებული ლიტერატურა“.

ეს იქნება თავისუფალი ლიტერატურა, თავისუფალი იმიტომ, რომ არა ანგარება და არა კარტოვა, არამედ სოციალისტების იდეა და მშრომელნიდან თანაგრძნობა მიიზიდავს ახალ-ახალ ძალებს მის რიგებში. ეს იქნება თავისუფალი ლიტერატურა იმიტომ, რომ იგი სამსახურს გაუწევს არა სალონების გულმოდგინებულ გმირ-ქალს, არა მოწყვნილ და სიმსუქნის ქონით შეწყუხებულ „ზედა ფენის ათეულ ათასებს“, არამედ მილიონობით და ათეულ მილიონობით მშრომელს, რომელნიც ქვეყნის საუკეთესო ნაწილს, მის ძალას, მის მომავალს შეადგენენ. ეს იქნება თავისუფალი ლიტერატურა, რომელიც კაცობრიობის რევოლუციური აზრის უკანასკნელ სიტყვას განაყოფიერებს სოციალისტური პროლეტარიატის გამოცდილებითა და ცოცხალი მუშაობით“.

როგორც ცნობილია, ეს განსაზღვრა, რომელიც კიდევ ერთხელ ხაზგასმით არის აღნიშნული კლასობრივი საზოგადოების მხატვრული კულტურის კლასობრივი ბუნება, მოიცავს როგორც იმ ლიტერატურისა და ხელოვნების საფუძველს, რომელსაც პროლეტარიატი ქმნიდა დიდ სოციალისტურ რევოლუციამდე, ისე ამ დიდ და მრავალრიცხოვან ლიტერატურისა და ხელოვნებისა, რომელიც საბჭოთა ეპოქაში იქმნება. ამავე დროს ეს საფუძველი აქ ანალიზირებულია სოციალისტური მხატვრული შემოქმედების თავისებურებათა სრული გათვალისწინებით, სახელდობრ, იმის გათვალისწინებით, რომ პროლეტარული ხელოვნება არის ნამდვილად თავისუფალი, „პროლეტარიატთან აშკარად დაკავშირებული“, ხელოვნება, რომელიც განასახიერებს პროგრესულ იდეებს — სოციალიზმის იდეებს და სამსახურს გაუწევს „მილიონობით და ათეული მილიონობით მშრომელს“, „ქვეყნის საუკეთესო ნაწილს, მის ძალას, მის მომავალს“. აქვე უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ისიც, რომ ვ. ი. ლენინის ანალიზით, ლიტერატურისა და ხელოვნების საზოგადოებრივი მნიშვნელობის განსაზღვრისათვის უპირველეს ყოვლისა, იმაში მდგომარეობს, რომ ამ სტატიაში ხელოვნების კლასობრივი არსის შესახებ კ. მარქსსა და ფ. ენგელსის შეხედულებათა განვითარების საფუძველზე პირველად არის წამოყენებული და დამატებული ლიტერატურის, საერთოდ ხელოვნების პარტიულობის პრინციპი, რომელიც წარმოადგენს საბჭოთა ხელოვნების განვითარების მართლაც კანონს, სრულიად იდეულობის, ხალხურობისა და პროგრესულობის დიად საფუძველს. ამ პრინციპის სახით ვ. ი. ლენინმა მარქსისტულ ესთეტიკაში შეიტანა „უმნიშვნელოვანესი განძი“ და „პირველმა ჩამოაყალიბა უაღრესი მკაფიოებით მოწონივრე საზოგადოებრივი აზრის დამოკიდებულება ლიტერატურასა და ხელოვნებისადმი“ (ა. ქვანოვი).

პარტიულობის ლენინური პრინციპის ეს ქვეშარტი აზრი საბჭოთა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში გლნდება, როგორც საბჭოთა ხალხის ინტერესებით, კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის ადრეით შთაგონებული მხატვრული სიმართლის განსახიერება, საბჭოთა ადამიანების ამოზრდელი მხატვრული სახეების შექმნა. ამიტომაც, რომ პარტიულობა სოციალისტური რეალიზმის ესთეტიკის უმნიშვნელოვანეს პრინციპს წარმოადგენს, ხოლო, საბჭოთა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში პარტიულობისა და ხალხურობის პრინციპები არსებითად თავსებით ემთხვევიან ურთიერთს: საბჭოთა მხატვრულ კულტურაში ის რაც პარტიულია — ხალხურია, და პირიქით, — რაც ხალხურია — პარტიულიცაა.

პარტიულობისა და ხალხურობის ეს თანხედინილობა, რაც საბჭოთა ლიტერატურისა და ხელოვნების თავისებურებას შეადგენს, ნათლად არის ასახული ვ. ი. ლენინის ცნობილ საუბარში კლარა ცეტკინასთან. ამ საუბარში ვ. ი. ლენინი ხელოვნების მთელ რიგ საკითხებთან ერთად ეხება საბჭოთა ხელოვნების განვითარების საფუძველსაც. „ხელოვნება, — აღნიშნავს გენიალური ბელადი — ხალხს ეკუთვნის. იგი თავისი უღრმესი ფესვებით მშრომელთა ფართო მასების თვით შეაგულში უნდა შეიჭრას. იგი გასაგები და საყვარელი უნდა იყოს ამ მასებისათვის. მან უნდა შეაერთოს ამ მასების გრძნობა, აზრი და სურვილი და აბაღლოს ისინი“...

როგორც ვხედავთ, აქ ვ. ი. ლენინი არსებითად „პარტიულ ორგანიზაციასა და პარტიულ ლიტერატურაში“ მოცემულ თვალსაზრისს ანვითარებს ახალი პირობების (საბჭოთა ხელისუფლების პირობების) შესაბამისად. ამავე დროს, ეს სიტყვები სავესებით ცხადს ხდის, რომ ვ. ი. ლენინის სოციალისტური ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობის პრინციპი გაშუქებული აქვს, როგორც ხალხურობის პრინციპი.

ვ. ი. ლენინის სტატია „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“ განსაკუთრებული მნიშვნელობის მოვლენაა მარქსისტულ ესთეტიკაში. მისი ასეთი მნიშვნელობა, უპირველეს ყოვლისა, იმაში მდგომარეობს, რომ ამ სტატიაში ხელოვნების კლასობრივი არსის შესახებ კ. მარქსსა და ფ. ენგელსის შეხედულებათა განვითარების საფუძველზე პირველად არის წამოყენებული და დამატებული ლიტერატურის, საერთოდ ხელოვნების პარტიულობის პრინციპი, რომელიც წარმოადგენს საბჭოთა ხელოვნების განვითარების მართლაც კანონს, სრულიად იდეულობის, ხალხურობისა და პროგრესულობის დიად საფუძველს. ამ პრინციპის სახით ვ. ი. ლენინმა მარქსისტულ ესთეტიკაში შეიტანა „უმნიშვნელოვანესი განძი“ და „პირველმა ჩამოაყალიბა უაღრესი მკაფიოებით მოწონივრე საზოგადოებრივი აზრის დამოკიდებულება ლიტერატურასა და ხელოვნებისადმი“ (ა. ქვანოვი).

აპაჩი თოფური

ნარკვევი, თუ კარგი ოსტატის, დაკვირვებული თვალის მქონე ავტორის მიერ არის დაწერილი, წარმოადგენს ახლის, მოწინავეს პირველ მგზნებარე პროპაგანდისტს ლიტერატურაში. ნარკვევი თითქმის ყამირის გამტეხია, რომლის შავ ხნულში შეიძლება დიდი მხატვრული ტილოს მარცვალი ჩაითესოს. საბჭოთა ლიტერატურიდან ამის უამრავი მაგალითი შეიძლება მოვიყვანოთ, მაგრამ ეს შორს წავიყვანდა.

საქართველოში მხატვრულ ნარკვევს სახელოვანი ტრადიცია აქვს. მოწინავე ქართველი საბჭოთა მწერლები გატაცებით მუშაობდნენ ნარკვევის ჟანრში. მაგრამ უკანასკნელ ხანებში მწერალთა საზოგადოებრიობაში რატომღაც შენედა ნარკვევისადმი ინტერესი, რაც არათრით არ შეიძლება გამართლებული იქნას.

ჩვენს პირობულ პრესაში იშვიათად აღიქმება მხატვრული ნარკვევი. ჩვენი წმინდა მოვალეობაა ხელი შევუწყოთ და წვავხალისით ამ ჟანრში მომუშავე ახალგაზრდობა. ნარკვევი მასების იდეური აღზრდის ერთ-ერთი მძლავრი იარაღია. ცნობილი რუსი საბჭოთა მწერალი ბორის პოლევოი მოხდენილად ამბობს: „თუ გაზეთის შეიარაღებაში მდგომ ლიტერატურულ ჟანრებს მივამსგავსებთ საბჭოთა არმიის საბრძოლვე შეიარაღებას, მაშინ ნარკვევი უთუოდ უნდა მივიჩნიოთ მთავარსარდლობის თადარიგის არტილერიად, რომელსაც აბამენ ბრძოლაში ყველა შემთხვევაში, როცა სურთ მოარტყან ყველაზე დიდ სტრატეგიულ ნიშანში“.

უკანასკნელი წლების მანძილზე მკითხველთა ყურადღებას იქცევს ვლადიმერ თორდუას ნაყოფიერი მუშაობა ნარკვევის ჟანრში. მკითხველმა გულთბილად მიიღო ვლადიმერ თორდუას ნარკვევების სამი წიგნი „სოციალისტური შრომის გმირი ბესირე კონცელიძე“ (1950 წ.), „ომგადახდილის თვალით“ (1952 წ.) და „დღეები და აღამიანები“ (1955 წ.).

„დღეები და აღამიანები“ წარმატება იმაშია, რომ იგი ჩვენი დღევანდელი ცხოვრების ყველაზე აქტუალურ მოვლენებს ეხმაურება და ხორცს ასხამს კონკრეტული აღამიანების შრომასა და ბრძოლას. მოვლენებისა და აღამიანების ზუსტი მისამართი ხელს არ უშლის ავტორს ცალკეული ფაქტები და ხასიათები მხატვრულ განზოგადებად იყვანოს, მათ მკაფიო ემოციური ზემოქმედების ძალა მისცეს.

სტახანოვური მოძრაობის დაწყების 17 წლისთავია. გაზეთმა უნდა აღნიშნოს ეს დღისმესასწაულოვანი თარიღი, და აი „კომუნისტის“ ფურცლებზე გამოჩნდა მწერლის სიტყვა... შეუძლებელია მკითხველს დაავიწყდეს ვ. თორდუას მიერ მხატვრული სიმართლით აღწერილი ფსიქოლოგიური განცდა კოლმეურნე გიორგი ლაფაისა, რომელმაც მოწინავე თანასოფლელებთან ერთად ეს-ეს არის მიიღო მთავრობის უმაღლესი ჯილდო — ლენინის ორდენი და შინისაქენ გასწია („ლენინის სახე ქართლის ბაღში“). ჯილდო მოწინავე მებაღეს გორში გადაეცა. ლენინის სახის

სილუეტით მკერდზე იგი მიაბიჯებს სტალინის განიერ პროსპექტზე. თავი რომ გაიმართლებოდა, ოცნებას მიეცა, ოცნებას იმ აღამიანზე, ვინც ლენინის საქმის დიდი განმგრძობია. „იგი ახლა მხოლოდ ერთსა ხედავს და იმ ერთს როგორც ცხადში ისე ემუშაობდა: იქნება გაგონდება კიდეც ტყვიას რომ გამოცდები, ლადოს სოფელსა, ჩვენი იწყება. სწორედ იმასა ჰქვია ფლავი, ფლავისმანი. იღუპალი ხმა — ტბილი, მამობრივი ხმა გამოეხსუნა: ვიცი თქვენი სოფლის მრწას ღონიერი შეიძლება უნდა. გამრჯე ბიჭები ყოფილხართ, რომ ამდენი მოსავალი მოგიწევიათ“...

შემდეგ მწერალი უტყუარი ფსიქოლოგიური სიმართლით გადმოსცემს ამ გლეხის, და არა მარტო ამ გლეხის, მადლიერების გრძნობას პარტიისა და მთავრობისადმი, რომლებმაც შრომა დიდებისა და ბედნიერების წყაროდ აქციეს, სოფლის მეურნეობაში მეცნიერების უკანასკნელი მიღწევები დანერგეს, მიწა ნაყოფიერი გახადეს, სოფელში ილიჩის ნათურები ანთეს.

ღრმად ემოციური და ამაღლებელია წიგნში შესული ნარკვევი „ორი წერილი“, რომელიც სამამულო ომისა და ხალხთა მეგობრობის თემას ეხება და რომელზეც პრესას აღრეც არა ერთხელ გამოუთქვამს დადებითი აზრი. წიგნში შესულ ნაწარმოებებიდან მხატვრულობითა და პუბლიცისტური სიმსახველით გამოირჩევიან ნარკვევები: „საბჭოთა აღამიანი“, „დღეები გმირებს“, „მთა დასაცავად“.

აი როგორ გაისმის მწერლის მეგრძოლი პუბლიცისტური ხმა, მშვიდობის, ნორჩი თაობის სიცოცხლის დასაცავად. „არის ერთი გაზაფხული, რომელიც წელწადის ღრთო კალენდარულ ცვალებადობას არ ემორჩილება.

ეს არის კაცობრიობის მარადიული გაზაფხული — ნორჩი თაობა.

მაგრამ ოკეანეს გაღმა ჰქრის ხორშაკი და გაზაფხულის ყვავილებს შტოებს უღეწავს. მიაქვს ქარს ველად მოწყვეტილი ყვავილები.

ამ ქარის ჩადგომას უნდა ეცადოს ყოველი პატიოსანი აღამიანი. დაეხეტებიან ბედნიერებაწართმეული ბავშვები ღრის საძებნელად თურქეთისა და ამერიკის შარაგზაზე, სტოვენ რა მტვერში ნაკვალევს.

შეიძლება მათი დამსკდარი ნამცეცა ფეხის ნატერფალს ქარმა წააყაროს ქვეშა და მტვერი, მაგრამ კვალი იმათი ბოროტებისა, ვინც პატარებს ერეკება ღია ცის ქვეშ, არ დაიფარება.

კაცობრიობას არ დავიწყებია ბუნებადლისა და ოსვენციმის შავი ამბავი. კაცობრიობას აძრწუნებს ფხენიანისა და კოჯედოს ტრაგედია. ჯერ არ დატკეპნილა ბორცვი ორმოებისა, რომლებშიც სამარადისო ძილით სძინავთ ფაშისტთა მიერ დღეებთან ერთად ცოცხლად ჩაყრილ ჩვილებს; აღამიანებს ახლაც ყურში შემზარავად ჩაეს-

მით ყრუ კივილი პატარებისა, რომლებსაც „დღეგამგზი“ დედებთან ერთად მიაქროლებდა მაიდანგის ორმოებისაქენ.

გაიშლებოდნენ ეს კვირტები ყვავილებად, დაეწაფებოდნენ მზესა და ჰაერს, სითბოსა და სიცოცხლეს, ივლიდნენ სკოლებში, დედებს გულს გაუხარებდნენ.

ალარ არიან კვირტშივე დაწყვეტილი ეს ყვავილები.

გვალვა და ხორშაკი წყვეტს და ატყნობს კაცობრიობის გაზაფხულის ნორჩ ყვავილებს კაპიტალის ქვეყნებში. ომისათვის მზადებით გამოწვეული შიმშილი მარშალიზებულ ქვეყნებში ნთქავს მილიონობით პატარების სიცოცხლეს.

ეს სიცოცხლე უნდა დავიცვათ“.

ვლ. თორდუა მწერლობაში მოვიდა გაზეთიდან. პრესაში მუშაობის ორ ათეულზე მეტმა წელმა ხელი შეუწყო მას ორმად გასცნობოდა ცხოვრებას, გამოიმუშავებინა დაკვირვების უნარი, შეესწავლა აღამიანები და მათი საქმეები, ხოლო მხატვრულმა ალლომ, ლიტერატურულმა, ნიჭმა შესაძლებლობა მისცა მას მხატვრულად ხორცი შეესხა ნანახისა და განცდილისათვის.

ვლ. თორდუა ნაყოფიერად განაგრძობს მუშაობას. ეს წიგნი „დღეები და აღამიანები“, რომელშიც უმთავრესად გაზეთ „კომუნისტში“ სხვადასხვა დროს დაბეჭდილი ნაწარმოებებია თავმოყრილი, კარგი საჩუქარია მკითხველისათვის. ვლადიმერ თორდუას ნაწარმოებები სამართლიანად იმსახურებენ დადებით შეფასებას. იგა წერს მსუბუქად, ლაღად.

ამასთან ერთად არ შეიძლება ვ. თორდუას არ მივუთითოთ ცალკეულ არსებით ნაკლზე. მისი ზოგიერთი ნარკვევი მშრალია („მთებისა და ტრამალების ძმობა“), უფერული („ერთ სოფელში“). წიგნში შესულია ნარკვევი „ნაცნობ მიდამოებში“, სადაც ამათი ცოცხალ თხრობას, აღამიანებისა და მათი საქმეების ჩვენებას სცვლის პათეტიკური მსჯელობა. წიგნში გვხვდება პარადული ხასიათის ნარკვევებიც. მწერალი ცდება, თუ ფიქრობს, რომ ნარკვევი მხოლოდ „პარადულ“ თემებზე, კარგ აღამიანებზე იწერება. ნარკვევი იმიტომ არის მეგრძოლი ჟანრი, რომ იგი ღრმად ახედებს აღამიანებს ცხოვრების სიღრმეში, მტკივნეულ საჭირობოტო საკითხებში. ნარკვევი ნაკლოვან მხარესაც, მანკიერ ფაქტებსაც უნდა ამხილებდეს, ულმობლად ამართახებდეს. ამისი ნიმუში მოგვცა ვალენტინ ოვეჩკინმა თავის შესანიშნავ ნარკვევებში.

ჩვენი პარტიისა და მთავრობის მიერ დასახული უდიდესი ღონისძიებანი, ჩვენი ხალხის ბრძოლა სახალხო მეურნეობის შემდგომ აღმავლობისათვის ლიტერატურის მუშაყებს მოუწოდებს მთელი ენერგიით, მხატვრული სიმართლით, შესაძლებლობის მაქსიმუმით გამოეხმაურონ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენებს.

ვლადიმერ თორდუასაგანაც მკითხველი ახალ, სრულყოფილ ნაწარმოებებს მოელს.

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-Ի ՄԱՍԻՆ

B c

Դհան (Է) ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ

20
13

02.11.93

ԵՄԻՆ